

Наталія Сніжко
кандидат філологічних наук
Інститут української мови НАН України
м. Київ

НАЦІОНАЛЬНІ ТА ЗАГАЛЬНОЛЮДСЬКІ КУЛЬТУРНІ ЦІННОСТІ У «СЛОВНИКУ МОВИ ТВОРЧОЇ ОСОБИСТОСТІ»

Лексикографічні праці є вагомим засобом систематизування знань про культурні цінності соціуму. Українські тлумачні словники завжди спрямовані на адекватне відтворення загальнолюдських та національних надбань у культурній сфері, які при системному аналізі лексико-фразеологічного матеріалу постають цінним джерелом лінгвокультурологічної та аксіологічної інформації [2].

Сучасні лексикографи працюють над оновленим реєстром українського лексикону та новими засобами системного відтворення національної ідентичності українців у полікультурному просторі [3]. Нині у структуру словникових статей «Словника мови творчої особистості» (далі – СМТО) вводимо зону полікультурних даних, у якій фіксуємо інформацію про видатних діячів культури, основні культурологічні та аксіологічні поняття тощо. Такою інформацією супроводжуємо окремі реєстрові слова та художньо-образні засоби мови, які використовують у своїх творах українські письменники та публіцисти кінця ХХ – початку ХХІ століття (О. Гончар, Є. Сверстюк, М. Лукаш, Г. Тютюнник, І. Дзюба, О. Забужко, Ю. Андрухович та ін.). Багаті знання про культурні надбання різних народів постають у реєстровій, тлумачній, ілюстративній та довідковій частинах тлумачного словника.

Новий тлумачний «Словник мови творчої особистості» містить вагомі дані про культурну спадщину: твори мистецтва, архітектури, музеї, заклади культури тощо. Детально представлені у словнику назви соборів (Андріївська церква, Києво-Печерська лавра, Михайлівський Золотоверхий собор, Домський собор, собор Паризької Богоматері та ін.):

собор*: **Михайлівський Золотоверхий собор.** Нині діючий православний монастир на честь Архангела Михаїла в Києві, споруджений 1108 р. онуком Ярослава Мудрого київським князем Святополком Ізяславичем. *Як свідчать нещодавно виявлені архівні документи, наукова громадськість і України, й Москви пробувала врятувати Михайлівський собор. Однак Постишев, Балицький та*

інші доморощені герострати таки домоглися свого (О. Гончар, Щоденники, 1989, т. 3, с. 245);

собор*: **собор Паризької Богоматері.** Собор у Парижі (Нотр Дам де Парі, фр. – Notre Dame de Paris), присвячений Діві Марії, який побудовано у XIV ст. за планом Моріса де Сюлли в готичному стилі. *До Ленінграда й Москви приїздив архієпископ собору Паризької Богоматері, передбачався його візит і до Києва, але в останню мить... заборонили!* (О. Гончар, Щоденники, 1989, т. 3, с. 238).

Для позначення Софійського собору О.Т. Гончар використовує низку синонімічних назв (Софія; Софія Київська; свята Софія; св. Софія), які ми подаємо в окремих словникових статтях СМТО:

собор*: **Софійський собор.** Визначна пам'ятка історії та архітектури України, розташована на Софійській площі м. Києва; збудована 1037 р. київським князем Ярославом Мудрим; названа на честь святої Мудрості Божої; Софія Київська; Софія; свята Софія. *Вчора телевізія показала коронування патріарха у Софійському соборі. Як це було величаво!* (О. Гончар, Щоденники, 1993, т. 3, с. 491);

Софія: свята Софія. Софійський собор. *Біля св. Софії. Як тут тихо, як одразу входив у світ високого, – сама молиться душа* (О. Гончар, Щоденники, 1975, т. 2, с. 228); *Софія – душа Києва, душа України. Ніде так, як тут, не почувати силу творчого генія, могутній поетичний дух нашого народу* (О. Гончар, Щоденники, 1975, т. 2, с. 228); *Жду не діждусь завтрашнього дня: виписуюсь, їду в Україну. Цілий ранок перед очима сяє свята Софія, розквітлі садки бачу на київських схилах... Ніколи, здається, ще так не скучав* (О. Гончар, Щоденники, 1987, т. 3, с. 144); *Подарував їй [матері Терезі] альбом про св. Софію і «Собор» (роман-газету)* (О. Гончар, Щоденники, 1987, т. 3, с. 158).

Детально представлені в СМТО назви закладів культури, музеїв, ландшафтних парків та под.: **Палац «Україна», Співоче поле, Ботанічний сад, музей М. Гоголя.** Цитатний матеріал при таких реєстрових одиницях відтворює динаміку культурних заходів в Україні і світі та засвідчує напрями новітнього Українського Відродження:

палац*: **Палац «Україна».** Найбільша концертно-мистецька установа Києва та України, основне місце проведення концертів та

політичних заходів в Україні (відкрито 1970 р., з 1998 р. має статус національної; пам'ятка архітектури). *Телевізія весь вечір передавала з Палацу «Україна» виступи кобзарів. Яке відроджується багатство духу! Де все це було, хто глушив цих людей і цей могутній епос? Від козаччини до Чорнобиля – все українське життя стає епосом... Від катів, від нищителів боронимось пісню, думою. А може, саме в цьому безсмертя народної душі?* (О. Гончар, Щоденники, 1989, т. 3, с. 237); *А до пізньої ночі телевізія передавала творчий вечір поета-пісняра Андрія Демиденка. Палац «Україна» був повен краси, вирував, клекотів пісенною молоддю силою... Ми були просто щасливі з тріумфу такої обдарованої, національно свідомої молоді* (О. Гончар, Щоденники, 1993, т. 3, с. 500);

пóле*: *Співоче пóле, перен.* Майдан просто неба, призначений для виступів мистецьких колективів. *Співоче поле. Торік тут співало 25 тисяч тернопільців: встали й підхопили – всі! – «Заповіт». А дехто думав, що вже забули слова* (О. Гончар, Щоденники, 1987, т. 3, с. 149); *Телевізія передала Співоче поле в Хмельницькому. Грандіозно!* (О. Гончар, Щоденники, 1988, т. 3, с. 195).

Варто зазначити, що у текстах тритомних «Щоденників» О. Гончара та іменних покажчиків, які додані до кожного тому видання [1], представлена цінна енциклопедична інформація про багатьох всесвітньо відомих письменників, художників, композиторів, співаків, диригентів та інших творчих особистостей (А. Авдієвський, О. Бальзак, Й.-С. Бах, О. Блок, Д. Бортнянський, Г. Верьовка, А. Вівальді, Ф. Гайдн, Г. Гейне, Б. Гмиря, Д. Гнатюк, М. Гоголь, В. Гюго, В. Дісней, О. Довженко, І. Драч, Л. Костенко, Г. Майборода, К. Моне, П. Пікассо, М. Рильський, П. Тичина, І. Франко, Т. Шевченко, В. Шекспір, Т. Яблонська та ін.). Вона увиразнює лінгвокультурологічні дані в СМТО і є засобом полілогу різних культур. Отже, маємо лінгвокультурологічне видання про творчі звершення майстрів художнього слова та митців різних галузей світової культури.

На багатоаспектне відтворення культурних надбань людства вказує низка зареєстрованих у словнику прикметників, які утворені від прізвищ відомих особистостей. Реєструємо окремі прикметники і стійкі сполучення слів з такими прикметниками:

растрéлiвський, -а, -е. Стос. до Ф. Растреллі – італійського архітектора XVIII ст., автора монументальних споруд в Україні

(Андріївської церкви, Маріїнського палацу), Росії (Зимового палацу) та ін. країнах. *Пам'ятник того ж стилю і часу (пізнє бароко), що й растреллівський Зимовий палац* (О. Гончар, Щоденники, 1963, т. 1, с. 313);

вечір*: **Шевченківський вечір.** Урочистості, присвячені творчості українського письменника XIX ст. Т.Г. Шевченка. *Шевченківський вечір в Токіо, організований Комітетом захисту миру* (О. Гончар, Щоденники, 1961, т. 1, 288); *Шевченківський вечір у Жовтневому палаці. З'їхалися гості з багатьох країн* (О. Гончар, Щоденники, 1986, т. 3, с. 85).

Щоденникові записи Олеся Гончара містять важливі узагальнення письменника про шляхи культурного розвитку суспільства, складні періоди тоталітарного знищення свободи творчості й національної ідентичності. Письменник вибудовує шкалу суспільних цінностей – від найкращих зразків високої поезії та одухотвореності до низького знедуховлення й деградації суспільства: *Розуміють і те, що «Замість сонетів і октав» – це початок трагічного прозріння, кінець щасливим весняним піснеспівам генія [П.Г. Тичини], якому відкрилось все жахіття й антилюдяність революції, безмір її жорстокості й кривавого розгулу, засліпленого ненавистю братовбивства* (О. Гончар, Щоденники, 1991, т. 3, с. 360); *Від бароко до бараків – німецькі зодчі пізнали цей шлях ганьби і падіння* (О. Гончар, Щоденники, 1965, т. 1, с. 353).

Прізвища всесвітньо відомих діячів культури часто постають у словнику у складі стійких сполучень слів:

Рафаель: як у Рафаеля. Подібно до творчої манери, стилю С. Рафаеля – італійського живописця, графіка, скульптора й архітектора епохи Відродження, який втілював у своїх творах ідеали гуманізму. *Сонце заходить, все небо білими хмарками цвіте. А між ними – смуга блакиті, пречистої, ніжної, як у Рафаеля* (О. Гончар, Щоденники, 1973, т. 2, с. 151);

симфонія*: **Дев'ята симфонія Бетховена.** Визначний твір німецького композитора кінця XVIII – початку XIX ст. Л. Бетховена, який засвідчує нові принципи симфонічного і глобального мислення; перший вокально-інструментальний твір у цьому жанрі, тема фіналу якого лягла в основу Гімну Європи 1972 р. *Вчора слухав Дев'яту симфонію Бетховена. Виконував берлінський оркестр, а хор*

складався з дітей-німченят... Яка обдарована нація! І як на тій землі в ХХ сторіччі могло з'явитись таке жахливе коричневе зло? (О. Гончар, Щоденники, 1990, т. 3, с. 291).

У «Словнику мови творчої особистості» представлені зразки високої художньої майстерності письменників [3]. Абсолютне естетичне чуття митців Олесь Гончар виявляє у здатності сприймати гармонію Божого світу:

чуття*: **абсолютне естетичне чуття.** Здатність, уміння користуватися природнім відчуттям краси. *Мові Шевченковій не перестаю дивуватись. Не вчився в школах, півжиття минуло поза Україною, а звідки ж ця мовна розкіш, така музика, така моцартівська чистота? Абсолютне естетичне чуття* (О. Гончар, Щоденники, 1990, т. 3, с. 285).

Глобальне мислення О.Т. Гончара, його системне бачення культурних надбань людства сприяли узагальненню знань про закономірності суспільного розвитку й визначенню основного завдання творчої особистості – дати людям найкращі зразки художніх образів.

«Словник мови творчої особистості» – важливе джерело утвердження національної свідомості українців у сучасному полікультурному просторі.

Отже, новий тлумачний «Словник мови творчої особистості» є багатомірною скарбницею знань про культурні здобутки українців і людства загалом. Національні особливості увиразнені на тлі світових досягнень соціуму. Словник відтворює тенденцію поглибленого осмислення письменниками та публіцистами кінця ХХ – початку ХХІ століття проблем духовності та культурного розвитку, подає найкращі зразки художньо-образного відображення дійсності.

ЛІТЕРАТУРА

1. Гончар Олесь. Щоденники: у 3-х т. / О.Т. Гончар; упоряд., підгот. текстів, ілюстр. матеріалу В.Д. Гончар. – Київ: Веселка, 2002–2004.

2. Сніжко Н.В. Український мовосвіт ХVIII – ХХІ століття: проблеми інтегрального лексикографічного моделювання // Система і структура східнослов'янських мов: збірник наукових праць. – Київ: Вид-во НПУ ім. М.П. Драгоманова, 2017. – Вип. 12. – С. 73–84.

3. Сніжко Н.В. Гармонія українського світосприймання та лексикографування // У пошуках гармонії мови. – Київ: Видавничий дім Дмитра Бураго, 2020. – С. 346–355.